

Drošas darba vides vadlīnijas ēdināšanas nozarei

12.04.2021.; 30.04.2021.; 06.05.2021.; 28.05.2021.; 02.06.2021.; 16.06.2021.
10.09.2021.; 04.10.2021.; 11.10.2021.; 21.10.2021.; 02.11.2021.; 05.11.2021.; 15.11.2021.;
30.11.2021.; 23.12.2021.; 07.01.2022.; 25.01.2022.; 08.02.2022.; **01.03.2022.**

MĒRĶIS

1. Nodrošināt uzņēmumu darba procesu nepārtrauktību,
2. samazināt Covid-19 inficēšanās riskus darba kolektīvā,
3. saglabāt nodarbināto un klientu/apmeklētāju veselību.

Drošas darba vides vadlīnijas ēdināšanas nozarei ir sagatavots kā ieteicamais papildus materiāls ēdināšanas nozares lietošanai, kamēr ir veicami epidemioloģiskās drošības pasākumus, lai ierobežotu Covid-19 infekcijas izplatību.

I. Uzņēmuma vadības pienākumi

1. Regulāri sekot līdzi valsts iestāžu sniegtajai informācijai saistībā ar ieviestajiem drošības pasākumiem un Slimību un profilakses kontroles centra (turpmāk SPKC) interneta vietnē (<https://spkc.gov.lv/lv/>) un Ministru kabineta Valsts kancelejas vietnei "Covid-19.gov." (<https://covid19.gov.lv/>) sniegtajām rekomendācijām.
2. Atbilstoši Ministru kabineta noteikumu prasībām nozīmē par epidemioloģiskās drošības prasību ievērošanu un iekšējās kontroles sistēmas epidemioloģiskās drošības pasākumu īstenošanai atbildīgo personu sabiedriskās ēdināšanas vietā.
3. Ēdināšanas norises vietu vadībai nodrošināt attālināta darba iespēju darbiniekiem, kuri pilnībā vai daļēji spēj veikt savus darba pienākumus ārpus darba telpām, vienojoties par to ar darbinieku rakstveidā pie darba līguma, vadītājs var izstrādāt iekšējos noteikumus attālinātā darba un/vai elastīgā darba organizēšanai, lai nodrošinātu iestādes funkciju nepārtrauktu izpildi.
4. Pakalpojumu sniedzējs vai ēdināšanas uzņēmuma vadītājs, ievēro vispārīgās epidemioloģiskās drošības prasības, darbības formai vai nozarei noteiktās speciālās drošības prasības, kā arī vadās pēc attiecīgajiem ieteikumiem epidemioloģisko prasību ieviešanai.
5. Darba devējam tiesības izvērtēt darbus, kuru veikšanas laikā ir paaugstināts risks inficēties (ciešs kontakts ar pakalpojuma saņēmēju, saskare ar lielu skaitu cilvēku, kuru vakcinācijas statuss nav zināms, darba pienākumu, kas ir būtiski uzņēmuma darbības nepārtrauktības nodrošināšanai, veikšana). Šiem darbiniekiem darba devējs būs tiesīgs noteikt pienākumu darbu veikt tikai ar vakcinācijas vai pārslimošanas sertifikātu.
6. Arī pēc valstī izsludinātās ārkārtējās situācijas beigām no 1.marta atsevišķu pakalpojumu saņemšanai būs nepieciešams Covid-19 sertifikāts; Šī prasība tiks saglabāta publiskos pasākumos telpās un pakalpojumiem, kur ir augstāks risks Covid-19 izplatībai sniedzot pakalpojumus, kuru laikā netiek lietotas sejas maskas.
7. Darba vietā neuzturas personas:
 - 7.1. ar akūtas elpceļu infekcijas slimības pazīmēm;
 - 7.2. personas, kam noteikta pašizolācija, mājas karantīna vai izolācija;
 - 7.3. personas, kas saslimušas ar Covid-19.

II. Darba aizsardzības prasības izstāžu norises darba videi

Uzņēmumā veikt darba vides faktoru novērtēšanu un veikt attiecīgus pasākumus:

1. **Veikt izstāžu darba vides risku identificēšanu un vērtēšanu** (ievērojot MK 660 Darba vides iekšējās uzraudzības veikšanas kārtība, prasības un 1.pielikumu), ievērojot noteikto

- periodiskumu vai papildus esošiem risku vērtēšanas dokumentiem, sagatavot atsevišķu risku faktoru vērtēšanu, novērtējot iespēju inficēties un saslimt ar Covid-19.
2. Darba devējs vērtējot darbus, ņem vērā šādus kritērijus:
 - 2.1. darbi vai pakalpojumi, kuri saskaņā ar šiem noteikumiem var tikt sniegti tikai epidemioloģiski drošā vai epidemioloģiski daļēji drošā vidē;
 - 2.2. darbinieki (amatpersonas), kuri darba (amata) pienākumu pildīšanas laikā ir tiešā saskarsmē ar klientiem, nonāk fiziskā kontaktā vai ilgstoši atrodas tuvāk par diviem metriem no klienta vai vairāki darbinieki (amatpersonas) darba (amata) pienākumus veic ilgstošā savstarpējā saskarsmē, nonāk fiziskā kontaktā vai ilgstoši atrodas tuvāk par diviem metriem;
 - 2.3. darbinieki (amatpersonas), kuriem ir paaugstinātas iespējas inficēties, atrodoties tiešā saskarsmē un kontaktējoties ar lielu skaitu personu, kuru veselības stāvoklis nav zināms;
 - 2.4. darbinieki (amatpersonas), kuru klātienē darba (amata) pienākumi ir kritiski svarīgi sabiedrībai, kā arī uzņēmuma vai iestādes darbības nepārtrauktības nodrošināšanai.
 3. Izstrādāt **darba aizsardzības pasākumu plānu** darba vides risku samazināšanai vai novēršanai.
 4. **Izstrādāt epidemioloģiskās drošības pasākumus**, izvērtējot un nosakot darba vai pakalpojuma formu (drošs pakalpojums, nedrošs pakalpojums), sejas maksu lietošanas nosacījumus, distancēšanās nosacījumus, darbinieku skaitu telpā, telpu ventilācijas nosacījumus, higiēnas pamatprasības, darbinieku inficēšanās iespējas un vakcinācijas nepieciešamību.
 5. **Darba devējs ārkārtējās situācijas laikā un divus mēnešus pēc ārkārtējās situācijas izbeigšanās ir tiesīgs nodarbināt personu bez obligātās veselības pārbaudes veikšanas** atbilstoši normatīvajiem aktiem, kas regulē obligātās veselības pārbaudes veikšanas kārtību, **ja persona nav veikusi periodisko veselības pārbaudi** darba devēja noteiktajā laikā (termiņā) saistībā ar Covid-19 infekcijas riskiem.
 6. **Izņēmums neattiecas uz pirmreizējo un ārpuskārtas veselības pārbaudi**, kā arī uz periodisko veselības pārbaudi personām, kuras nodarbinātas darbā īpašos apstākļos atbilstoši Ministru kabineta 2009. gada 10. marta noteikumu Nr. 219 "[Kārtība, kādā veicama obligātā veselības pārbaude](#)" [2. pielikumam](#);".
 7. **Veikt darba vietas iekārtojumu** un darba organizāciju tā, lai mazinātu Covid-19 inficēšanās risku, nodrošināt darba vidi pakalpojuma sniegšanai klātienē
 8. Ja ēdināšanas uzņēmums atjauno pakalpojuma sniegšanu, veikt **nodarbināto neplānotu instruktāžu** (ja bija pārtraukta apmeklētāju apkalpošana darbība, vai darbinieki dīkstāvē, vai darbinieks nav darbā vietā vairāk par 60 dienām), instruktāžas laikā ievērojot epidemioloģisko drošību. Instruktāžu dokumentēt un informēt darbinieku par uzņēmumā noteiktajiem epidemioloģiskās drošības pasākumiem.
 9. Uzņēmumā strādājošiem veikt darbinieku instruktāžu darba aizsardzībā, ievērojot normatīvo aktu prasības un noteikto periodiskumu.
 10. Veikt **attālināti strādājošo strādājošu darbinieku pārvaldību**, viņu informēšanu, apmācību un instruēšanu par attālinātā darba riskiem (piemēram, darbs ar datoru).
 11. **Veikt nodarbināto praktisko apmācību**, parādot kā pareizi lietot individuālos aizsardzības līdzekļus, dezinfekcijas līdzekļus un uzņēmumā pielietotos kolektīvos aizsardzības līdzekļus, piemēram, ventilācijas iespējas. Apmācību periodiski atkārtot un dokumentēt.
Iepazīties un aizpildīt "Uzņēmuma pašvērtējuma anketu darba aizsardzībā" (2.pielikums).

III. Drošas darba vides vadlīnijas uzņēmumā

Vispārējās epidemioloģiskās drošības prasības.

Pakalpojuma sniedzējs, darba devējs, ievēro vispārējās epidemioloģiskās drošības prasības un drošības protokolus vai rekomendācijas, tai skaitā:

- informēšanas,
- kontaktu samazināšanas un distancēšanās,
- sejas masku lietošanas,
- telpu ventilēšanas,
- higiēnas pamatprincipus.

1. **Drošības prasības ēdināšanas uzņēmumā**
 - 1.1. **Ļīdz š.g. 1. aprīlim saglabāta obligāta prasība pēc Covid-19 sertifikātiem pakalpojumu sniegšanai un saņemšanai ēdināšanas uzņēmumos (izņemot bērniem līdz 18 gadu vecumam):**
 2. **Pakalpojuma sniedzējs, darba devējs, kā arī katra persona, piedaloties sabiedrības aktivitātēs, ievēro vispārējās epidemioloģiskās drošības prasības un drošības protokolus vai rekomendācijas (tai skaitā informēšanas, kontaktu samazināšanas un distancēšanās, sejas masku lietošanas, telpu ventilēšanas un higiēnas pamatprincipus, kā arī izolācijas un mājas karantīnas nosacījumus) un novērš inficēšanās riskus apkārtējiem**
 3. Pakalpojuma sniedzējs nodrošina informēšanu, pie ieejām labi redzamā vietā vai, ja tas nav iespējams, citādā veidā sniedzot apmeklētājiem un darbiniekiem pieejamu informāciju latviešu valodā un vismaz vienā svešvalodā (angļu vai krievu valodā) vai izmantojot piktogrammas par konkrētajā pakalpojuma sniegšanas vietā noteiktajiem epidemioloģiskās drošības pasākumiem, tai skaitā:
 - 3.1. brīdinājums, ka attiecīgajā vietā nedrīkst atrasties personas, kurām noteikta mājas karantīna vai izolācija vai kurām ir elpceļu infekcijas slimības pazīmes;
 - 3.2. brīdinājums par pienākumu lietot sejas maskas, ja tāds ir noteikts, kā arī norāde par sejas maskas pareizu lietošanu;
 - 3.3. rekomendācija par distances ievērošanu, kā arī par citiem distancēšanās nosacījumiem, ja tādi ir noteikti;
 - 3.4. apliecinājums par pakalpojuma epidemioloģisko drošību, norādot, vai pakalpojums tiek sniegts epidemioloģiski drošā vai epidemioloģiski nedrošā vidē;
 - 3.5. norādījums par maksimālo personu skaitu pakalpojuma sniegšanas vietā, ja tāds ir noteikts.
 - 3.6. **Ēdināšanas pakalpojumu sniegšanas vietās darba laiks nav ierobežots.**
 4. **No 1.marta atļauts sniegt klātienē pakalpojumus privātās pulcēšanās ietvaros atsevišķā noslēgtā telpā vai teritorijā bez vakcinācijas vai pārslimošanas sertifikātu verifikācijas, piemēram, sabiedriskās ēdināšanas pakalpojumus.**
 5. Sabiedriskās ēdināšanas pakalpojumus sniedz drošajā jeb “zaļajā” režīmā, ja papildus šajos noteikumos noteiktajām vispārējām epidemioloģiskās drošības prasībām tiek nodrošināts, ka:
 - 5.1.1. **apmeklētāju skaits pie viena galdiņa nav ierobežots;**
 - 5.1.2. vismaz divu metru attālums starp personām, kas sēž pie dažādiem galdiņiem, ja starp galdiņiem nav izveidota norobežojoša siena;
 - 5.1.3. apmeklētāji lieto sejas maskas, izņemot, laikā, kad personas sēž pie galda, un bērniem līdz 7 gadu vecumam (ieskaitot);
 - 5.1.4. pēc katras ēdienreizes (katra apmeklētāja) galdiņus dezinficē.
 6. **Ēdināšanas vietā epidemioloģiski nedrošā vidē jeb "Sarkanajā" režīmā ēdienu izsniedz tikai līdzņemšanai** – šajā režīmā pakalpojumu ir pieejami bez ierobežojumiem, ņemot vērā vispārīgās epidemioloģiskās prasības.
 7. Ēdināšanas pakalpojumu sniegšana līdzņemšanai vai ar piegādi var tikt nodrošināta bez darba laika ierobežojuma.

8. Pakalpojuma sniedzējs vai darba devējs nodrošina ventilāciju ar mehāniskās ventilācijas sistēmu vai dabīgo ventilāciju, lai oglekļa dioksīda (CO₂) līmenis nepārsniedz 1 000 ppm un atbilstoši iespējām veic nepārtrauktu vai regulāru gaisa kvalitātes kontroli.
9. Higiēnas prasību ievērošanai ēdināšanas pakalpojuma sniedzējs vai darba devējs nodrošina epidemioloģiskās drošības pasākumus, kā arī ievēro Slimību un profilakses kontroles centra mājaslapā publicētās rekomendācijas higiēnai, tai skaitā roku higiēnai, virsmu, inventāra un darba aprīkojuma tīrīšanai un dezinfekcijai.
 - 9.1. Virsmu dezinfekcijai izmantot dezinfekcijas līdzekļus, kuri ir efektīvākie Covid-19 slimības izraisīto vīrusu izplatības ierobežošanai- 70 % etanola šķīdums un nātrija hipohlorīta šķīdums, 50% izopropanolu saturoši līdzekļi (SPKC; <https://www.spkc.gov.lv/lv/rekomendacijas>).
 - 9.2. Pirms dezinfekcijas veikt telpu mitro uzkopšanu ar sadzīvē lietojamu tīrīšanas līdzekli.
 - 9.3. Rūpīgi attīrīt un dezinficēt visus priekšmetus un virsmas, kurām bieži pieskaras cilvēki, piemēram, durvju rokturus, krānus, sienas un logu virsmas, virsmas tualetēs un vannas istabās, kā arī tālruņus, planšetdatorus u.c.
 - 9.4. Virtuves telpās veikt regulāri virsmu, tai skaitā inventāra un darba aprīkojuma, iekārtu, rokas elektroaprīkojuma dezinfekciju (ievērojot sanitāri-higiēniskās prasības, obligāti maiņas beigās).
 - 9.5. Visus tekstilmateriālus (piemēram, galdautus, dvieļus, utt.) mazgāt ar veļas mazgāšanas līdzekli, izmantojot veļas mazgājamās mašīnas karstā ūdens ciklu (90°C).
 - 9.6. Ja auduma īpašību dēļ nevar izmantot karstā ūdens ciklu, mazgājot tekstilmateriālus, jāizmanto veļas mazgāšanas līdzekļi ar dezinficējošu iedarbību (piemēram, balinātāju vai veļas mazgāšanas līdzekļus, kas satur nātrija hipohlorītu).
 - 9.7. Virsmu tīrīšanai izmanto vienreiz lietojamās drānas/švammes, lupatiņas, salvetes vai mopus un, beidzot telpas uzkopšanu, veic arī telpu uzkopšanas aprīkojuma tīrīšanu un dezinfekciju.
 - 9.8. Darba telpās atrasties tikai darba pienākumu veikšanas laikā.
 - 9.9. Mazināt darbiniekiem no dažādām struktūrvienībām fiziskās kontaktēšanas iespēju koplietošanas telpās (garderobē, ēdamistabā, atpūtas telpās u.c.).
10. **Ēdināšana tūristu mītnēs (TIKAI tūristu mītnu viesiem)**
 - 10.1. **Līdz š.g. 1. aprīlim saglabāta obligāta prasība pēc Covid-19 sertifikātiem pakalpojumu sniegšanai un saņemšanai ēdināšanas uzņēmumos (izņemot bērniem līdz 18 gadu vecumam).**
 - 10.2. **No 1.marta atļauts sniegt klātienē pakalpojumus privātās pulcēšanās ietvaros atsevišķā noslēgtā telpā vai teritorijā bez vakcinācijas vai pārslimošanas sertifikātu verificācijas, piemēram, sabiedriskās ēdināšanas pakalpojumus.**
 - 10.3. Pakalpojuma sniedzējam jābūt ar vakcinācijas/pārslimošanas sertifikātu.
 - 10.4. Sabiedriskās ēdināšanas pakalpojumus sniedz drošajā jeb “zaļajā” režīmā, ja papildus šajos noteikumos noteiktajām vispārējām epidemioloģiskās drošības prasībām tiek nodrošināts, ka:
 - 10.4.1. **apmeklētāju skaits pie viena galdiņa nav ierobežots;**
 - 10.4.2. vismaz divu metru attālums starp personām, kas sēž pie dažādiem galdiņiem, ja starp galdiņiem nav izveidota norobežojoša siena;
 - 10.4.3. apmeklētāji lieto sejas maskas, izņemot, laikā, kad personas sēž pie galda, un bērniem līdz 7 gadu vecumam (ieskaitot);
 - 10.5. pēc katras ēdienreizes (katra apmeklētāja) galdiņus dezinficē.
 - 10.6. Ēdināšanas pakalpojumu sniegšana līdzņemšanai vai ar piegādi var tikt nodrošināta bez darba laika ierobežojuma.

10.7. Apmeklētājiem redzamās vietās (vismaz pie ieejas un kases) ir izvietota skaidri salasāma publiski pieejama informācija, tai skaitā svešvalodās, par maksimāli pieļaujamo personu skaitu, kas vienlaikus var atrasties pakalpojuma sniegšanas vietā, kā arī augstāk minētās atbildīgās personas kontaktinformācija un pašvaldības policijas kontaktinformācija.

11. Ēdināšana terasēs (ārtelpās)

12. **Līdz š.g. 1. aprīlim saglabāta obligāta prasība pēc Covid-19 sertifikātiem pakalpojumu sniegšanai un saņemšanai ēdināšanas uzņēmumos (izņemot bērniem līdz 18 gadu vecumam):**

13. Pakalpojuma sniedzējs, darba devējs, kā arī katra persona, piedaloties sabiedrības aktivitātēs, ievēro vispārējās epidemioloģiskās drošības prasības un drošības protokolus vai rekomendācijas (tai skaitā informēšanas, kontaktu samazināšanas un distancēšanās, sejas masku lietošanas, telpu ventilēšanas un higiēnas pamatprincipus, **kā arī izolācijas un mājas karantīnas nosacījumus) un novērš inficēšanās riskus apkārtējiem**

14. **Lietot sejas maskas.**

15. Ēdināšanas pakalpojumu sniegšana līdzņemšanai vai ar piegādi var tikt nodrošināta bez darba laika ierobežojuma.

16. Uzņēmums terasē labi redzamā vietā tiek izvietota informācija par atbildīgo personu (norādot telefona numuru) par epidemioloģisko prasību ievērošanu.

17. Pakalpojuma sniegšanas vietā terasē nodrošina informēšanu un pie ieejām labi redzamā vietā vai, ja tas nav iespējams, citādā veidā nodrošina apmeklētājiem un darbiniekiem pieejamu informāciju latviešu valodā un vismaz vienā svešvalodā (angļu vai krievu valodā) vai izmantojot piktogrammas, un izvieto vismaz šādu informāciju:

- 17.1.1. cilvēku skaitu, kas vienlaikus var atrasties pakalpojuma sniegšanas vai pasākuma norises vietā;
- 17.1.2. brīdinājumu, ka attiecīgajā vietā nedrīkst atrasties personas, kurām noteikta pašizolācija, mājas karantīna vai izolācija vai kurām ir elpceļu infekcijas slimības pazīmes;
- 17.1.3. brīdinājumu par divu metru distances ievērošanu, kā arī par citiem distancēšanās nosacījumiem, ja tādi ir noteikti;
- 17.1.4. brīdinājumu par pienākumu lietot sejas maskas, ja tāds ir noteikts, kā arī norādi par sejas maskas pareizu lietošanu;
- 17.1.5. apliecinājumu par pakalpojuma epidemioloģisko drošību, norādot vai pakalpojums tiek sniegts epidemioloģiski drošā, epidemioloģiski daļēji drošā vai epidemioloģiski nedrošā vidē.

18. Darbinieku pienākumi darba vidē

19. **Līdz š.g. 1. aprīlim saglabāta obligāta prasība pēc Covid-19 sertifikātiem pakalpojumu sniegšanai un saņemšanai ēdināšanas uzņēmumos (izņemot bērniem līdz 18 gadu vecumam):**

20. Pakalpojuma sniedzējs, darba devējs, kā arī katra persona, piedaloties sabiedrības aktivitātēs, ievēro vispārējās epidemioloģiskās drošības prasības un drošības protokolus vai rekomendācijas (tai skaitā informēšanas, kontaktu samazināšanas un distancēšanās, sejas masku lietošanas, telpu ventilēšanas un higiēnas pamatprincipus, **kā arī izolācijas un mājas karantīnas nosacījumus) un novērš inficēšanās riskus apkārtējiem**

21. **Lietot sejas maskas.**

22. Zināt, kur ēdināšanas uzņēmumā atrodas roku un virsmu dezinfekcijas līdzekļi.
23. Ievērot personīgo higiēnu, ja nav iespējas nomazgāt rokas ar siltu ūdeni, šķīdrajām ziepēm, nepieciešams dezinficēt rokas ar 70 % spirtu saturošiem roku dezinfekcijas līdzekļiem.
24. Izvairīties no pieskaršanās sejai (acīm, degunam un mutei) ar nemazgātām rokām.
25. Klepojot un šķaudot nosegt muti un pēc tam nomazgāt rokas vai lietot salveti un to pēc tam izmest.

Drošības prasības klientiem

1. Ievērot ēdināšanas uzņēmumā noteiktās epidemioloģiskās drošības prasības.
2. Ievērot pareizas roku higiēnas un respiratorās higiēnas nosacījumus.

PAR EPIDEMIOLOĢISKO PRASĪBU NODROŠINĀŠANU ATBILDĪGĀ PERSONA

1. Pakalpojuma sniedzējs vai darba devējs **norīko** personu par epidemioloģiskās drošības prasību ievērošanu
2. Atbildīgās personas **pienākums ir**:
 - 2.1. nodrošināt epidemioloģiskās drošības **pasākumu ieviešanu** un to **ievērošanas uzraudzību** pakalpojuma sniegšanas vietā (izņemot pakalpojumus, kas tiek sniegti bez personāla), pasākuma norises vietā vai darba vietā;
 - 2.2. nodrošināt pakalpojuma sniedzējiem un saņēmējiem, darbiniekiem un citām personām, kas atrodas pakalpojuma sniegšanas vietā, **pieejamu un saprotamu informāciju** par epidemioloģiskās drošības prasību ieviešanas un izpildes kārtību;
 - 2.3. pēc uzraudzības un kontroles iestādes amatpersonas pieprasījuma **sniegt nepieciešamo informāciju** par epidemioloģiskās drošības pasākumu īstenošanu.

Izmantotie resursi:

Latvijas republikas tiesību akti, "Likumi.lv", m.l.

Covid-19 infekcijas izplatības pārvaldības likums,

<https://likumi.lv/ta/id/315278-covid-19-infekcijas-izplatibas-parvaldibas-likums>

Ministru kabineta noteikumi Nr. 662, Epidemioloģiskās drošības pasākumi Covid-19 infekcijas izplatības ierobežošanai",

<https://likumi.lv/ta/id/315304-epidemiologiskas-drosibas-pasakumi-covid-19-infekcijas-izplatibas-ierobezosana>

Ministru kabineta rīkojums Nr. 720 "Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu";

<https://likumi.lv/ta/id/326729-par-arkartejas-situacijas-izsludinasanu>

Ministru kabineta, valsts kancelejas m.l. <https://covid19.gov.lv/>

Slimību kontroles un profilakses centrs, m.l. : <https://www.spkc.gov.lv/lv/rekomendacijas>

Ekonomikas ministrija, m.l. :

<https://www.em.gov.lv/lv/sabiedriskas-edinasanas-sniegsana>

Veselības ministrija, m.l:

<https://www.vm.gov.lv/lv/rekomendacijas-covid-19-ierobezosana>

Labklājības ministrija:

<https://www.lm.gov.lv/lv/darba-aizsardziba>

Strādā vesels. m.l.

http://stradavesels.lv/Uploads/2020/03/16/405_2019_Attalinatais_darbs_A4_final.pdf